

Namnskicket i äldre tider.

av Bengt Avenberg

En av de första saker man märker som ny släktforskare är att namnskicket förr var annorlunda så sent som i slutet av 1800-talet. Speciellt stöter man då på systemet med patronymikon.

Patronymikon

Patronymikon eller **fadersnamn** är ett namn som bildats av faderns förnamn, med tillägg av -son, eller -dotter, t.ex. Andersson, Svensson eller Olsson, respektive Andersdotter, Svendsdotter eller Olsdotter, dvs. Anders, Svens eller Olofs son respektive dotter.

Patronymikon kännetecknas av att de ändras i varje generation. Eftersom det var vanligt att namnge barnen efter far- och morföräldrar uppstod ofta den "klassiska" följderna Anders Eriksson - Erik Andersson - Anders Eriksson. Ett namn baserat på moderns förnamn kallas metronymikon, men är inte lika vanligt.

Från början användes patronymikon av alla i samhället, fram till ca 1590, och familjenamn fanns inte. "Gustav Vasa" var Gustaf Eriksson med sin samtid, och ville man skilja honom från andra med samma namn kunde man tillägga "av Vasa-släkten" eller något.

Mot slutet av 1500-talet började adeln allmänt använda släktnamn, och Riddarhuset, som skapades 1626, krävde att medlemmarna hade ett släktnamn. Under 1600-talet började prästerna och de främsta av borgarna använda personliga efternamn, som ganska snart blev familjenamn. Från början av 1700-talet blev det allmän sed att folk som flyttade in till städerna i annan kapacitet än som tjänare eller arbetare tog ett familjenamn. Fortfarande kunde patronymikon dock användas som en del av namnet, Erik Nilsson Holmström, Anna Johansdotter Lindgren, men bruket var "vacklande" - samma person kunde förekomma i tre varianter, som Erik Nilsson, Erik Holmström och Erik Nilsson Holmström.

I Sverige avtog bruket av patronymikon från 1860 -1870-talen då inflyttningen till städerna blev så kraftig att pastorsexpeditionerna i de större städerna inte kunde hålla jämna steg utan patronymikon där började omvandlas till fasta efternamn, familjenamn, för att kunna hålla reda på alla. På landet fortsatte man som vanligt fram till 1880- eller 1890-talen.

Adeln

Man kan räkna 1200-talet som den svenska adelns uppkomst. Stormännen runt om i landet började då att samarbeta med kungahuset och fungera som medhjälpare till dem samt höll med ryttare och häst. Som motprestation fick bland annat stormännen skattefrihet, frälse. I samband med att familjerna blev frälse erhöll de även en vapensköld med en heraldisk symbol. Från dessa symboler började sedan adeln bilda sina släktnamn.

De äldsta adelsnamnen som Bonde och Trolle blev släktnamn redan på medeltiden.

Om vi studerar databaser från Riddarhuset ser vi att även adeln höll sig till patronymikon och använde sitt adliga namn som komplement till patronymikon.

Präster

För präster rådde speciella regler, eller snarare för alla akademiker.

För att kunna särskilja präster med samma förnamn började man under 1500-talet att använda en latinsk form av deras patronymikon, exempelvis blev Lars Johansson kallad Laurentius Johannis. Stöter man på någon med ett namn som Sundelius (eller den kvinnliga formen Sundelia) tyder det alltså på att fadern var präst.

Under 1600-talet blev det även vanligt att använda en latinsk form av prästens födelseort som efternamn. Skräddarsonen Lars Andersson antog det latiniserade namnet Laurentius Andreae Cuprimontanus när han skrevs in i Uppsala. Detta betyder Lars Andersson från Kopparberget.

En präst bytte normalt inte till ett "prästnamn" förrän han prästvigdes. De allra flesta hade patronymikon innan prästvigningen.

Att använda latiniserade namn användes förutom av prästerna även av så kallade "lärda" män, t.ex. Eurenus, Linnæus, Fornelius m.fl.

Soldater

Soldatnamnen blev vanliga i slutet av 1600-talet. Vid anställningen blev den nye soldaten tilldelad ett soldatnamn av sin kompanichef. Namnen utdelades ganska fritt, kanske även efter förslag från den nye soldaten. Soldatnamnet skulle vara unikt inom kompaniet. Däremot kunde samma namn förekomma på andra kompanier inom regementet.

Anledningen att man började med speciella namn på soldaterna var att det var alltför många soldater inom varje kompani med samma patronymikon. När man gav en order till en speciell soldat ville man att just han skulle agera och då var det inte lämpligt att flera soldater hade samma namn.

Soldatnamnen hade ofta militär anknytning som Modig, Svärd, Sabel, Kling etc. Det kunde också vara namn som karakteriserade soldaten, t.ex. Glad, Munter, Rolig. Dessa namn var vanligen enstaviga. Namn som Tornberg och Finberg var också vanliga.

I allmänhet behöll barn till soldater inte soldatnamnen utan tog patronymikon.

Hantverkare

Införandet av skråsystemet på 1600-talet blev startskottet för speciella namn för hantverkare. Hantverkare kunde enbart utföra sitt yrke i städerna. Handel och hantverk accepterades inte på landsbygden, så hantverkare och handelsmän höll till i städerna, de så kallade **borgarna**.

I denna grupp förekom det också att namnet associerade till yrket. Smeder tog till exempel namn som Hammarström eller Jernberg, medan trädgårdsmästare ofta brukade ha träd och andra växter i namnet, eller mer generella yrkesnära namn som Blomberg eller Rotman. Normalt antogs dock inte dessa "yrkesnamn" förrän man avlagt och klarat gesällprovet. Fram till dess hade man med andra ord sina patronymikon.

På 1680-talet fick i begränsad utsträckning några yrkeskategorier rätt att slå sig ner på landsbygden för att utföra sitt yrke. Det var framförallt skräddare, smeder och skomakare. De kallades **sockenhantverkare** och hade enbart tillstånd att verka inom "sin" socken. Det var sockenstämman som utsåg vilka som fick verka som sockenhantverkare i den aktuella socknen. Sockenhandverkarna var inte anslutna till något skrå som var fallet med hantverkarna i städerna och det fanns heller inga krav på att de skulle ha kvalifikationer i form av gesällbrev. Sockenhandverkarna kallades även gärningsmän.

Namnlagar

År 1901 kom så namnförordningen, vanligen kallad namnlagen, som egentligen bara var ett tillägg till förordningen om kyrkobokföring. I namnförordningen stadgades hur man skulle gå till väga för att anta ett familjenamn, något som förut varit oregrerat så när som på ett visst (men inte heltäckande) skydd för adliga namn. Däremot stadgades inte att man var tvungen att anta ett familjenamn. Familjenamn innebar också efter 1901 att **hustrun antog makens efternamn**. Socialt hade det dock blivit dags att utplåna skillnaderna mellan land och stad, och även på landet började patronymikon omvandlas till den typ av efternamn vi brukar kalla son-namn.

Fram till 1963 var det obligatoriskt för makar att anta samma efternamn. Trots det bör man alltid ange hustruns födelsenamn (efternamn) i sin släktforskning. Det blir i annat fall omöjligt att finna henne i födelseböckerna. Än värre blir det när hustrun får rätt att välja efternamn eller om hon gifter sig flera gånger. I sådana fall blir det närmast omöjligt att spåra henne bakåt om man inte angett hennes födelsenamn i sin databas.

År 1963 kom Sveriges första namnlag (1963:521), där det stadgades att alla svenskar var tvungna att ha ett familjenamn. I vissa landsändar, särskilt där bondekulturen var mycket stark, som t.ex. i Skåne, Dalarna och Hälsingland fanns då ännu en hel del familjer som aldrig antagit familjenamn utan höll kvar vid det gamla skicket med patronymikon och gårdsnamn.

Patent- och registreringsverket (PRV) skapade då för första gången sin berömda lista med förslag på familjenamn, och så reste en man från PRV runt i Sverige och förmådde "familjenamnsmotståndarna" att anta familjenamn. En del tog namn från listan, andra tog gårdsnamnet som familjenamn och en del gjorde om sitt patronymikon till familjenamn av typ "son-namn". I 1963 års namnlag fanns inget utrymme för varianter som gårdsnamn eller patronymikon, men kvinnor kunde få behålla sitt familjenamn när de gifte sig eller skapa dubbelnamn av typen "Lindgren-Holmström".

Vi har nu en namnlag (1982:1136) som trädde i kraft 1 januari 1983. En ny namnlag är under utredning och ett beslut förväntas under 2016.

Barnets namn

Huvudprincipen är att alltid använda det namn som en person har vid födelsen. Namnet vid födelsen är nämligen länken till personens föräldrageneration, vilket är viktigt i släktforskningen. I husförhören kan namnen förändras från år till år och från präst till präst. En Katarina kan få heta både Karin och Kajsa med olika stavningar under sitt liv. Även här finns det de som föredrar normaliseringar, dvs. Per, Pehr, Pär och Pähr normaliseras till det moderna Per, vilket gör det enklare att söka.

De föräldrar som anges i födelseboken bör anses vara de korrekta, även i de fall då mycket tyder på att så inte är fallet. Vi vet att en inte föraktlig procent av dessa uppgifter, av olika skäl, inte är korrekta. Har man tvivel får man ange detta och skälen för tvivlen i anmärkningar eller i biografier.

Inom släktforskningen har kyrkböckerna hittills varit det bästa redskapet såvida vi inte inom arkivforskning kan finna andra dokument som säger något annat. Dagens DNA-teknik har emellertid öppnat oanade möjligheter, som gör att vi kan ifrågasätta och även med säkerhet motbevisa det som står i våra historiska dokument. I sådana fall måste avvikelser från det som står i kyrkboken redovisas och styrkas med källhänvisningar.

När det gäller barn som föds utom äktenskapet (oäkta barn eller med okänd fader), så kan man notera att alla nyfödda barn registrerades normalt inte med något efternamn i födelse- eller dopboken. Detta skedde först när barnet nått konfirmationsåldern eller flyttade hemifrån.

Det var inte helt ovanligt att en oäkta son fick samma förnamn som sin far. När det gäller efternamnet fick ett oäkta barn vanligen samma som sin mor eller morfar, men om så inte är fallet kan det vara en ledtråd till fadern. Om fadern erkänt barnet frivilligt eller genom domstolsbeslut tvingats erkänna barnet som sitt, var det vanligt att hans förnamn bildade barnets efternamn med tillägget son eller dotter.

Ibland fick barnet moderns namn med -son eller -dotter efter, t.ex. Johannasdotter. Var modern omgift, fick barnet istället ofta styvfaderns namn. Växte barnet upp hos morföräldrarna, fick det ofta morfaderns namn.

Den bundna namngivningen

I Sverige tillämpades på många håll bland allmogen vad man brukar kalla bunden namngivning. Det innebär att barnen döptes efter sina far- och morföräldrar, t ex att Per Olofssons första son fick heta Olof efter farfar. Detta var ingen lag, men det tycks ha varit en så stark sedvänja att den bundna namngivningen fungerade i princip som en lag som nästan alla följde. Många gånger har man som släktforskare stor nytta av att känna till denna regel.

Huvudregeln är att barn uppkallas efter avlidna, nära anförvanter till föräldrarna enligt vissa förtursregler nedan.

- 1) Son född efter faderns död får dennes namn. Dotter som döps efter att modern avlidit, får hennes namn.
- 2) Ingår änkling nytt äktenskap, uppkallas den först födda dottern i det nya giftet efter hans första hustru. Den först födde sonen i änkas nya gifte uppkallas efter hennes förste man.
- 3) Om punkt 1-2 har iakttagits eller ej är aktuella, ges barnen namn efter sin far- och morföräldrar. Är både far- och morföräldrarna döda, får förste sonen oftare farfars än morfars namn och den första dottern får oftare mormors än farmors namn.
- 4) För barn som föds medan far-och morföräldrarna lever eller efter att äldre syskon fått deras namn, kan namnet väljas friare bland övriga avlidna släktingar. Balans mellan namn från fäderne- respektive mödernesidan eftersträvas ofta.

Avsteg kan dock förekomma från samtliga regler.

Efter ett syskons död får ofta ett yngre barn samma namn. Båda barnen anses uppkallade efter samma släkting.

Mindre vanligt är att barn **får samma namn som ett äldre syskon som är i livet**, men det händer. Det ena kan då vara uppkallat efter farfar och det andra efter morfar.

När barn får samma namn som en i livet varande förälder, är barnet inte uppkallat efter föräldern utan efter någon avliden släkting med samma namn.

Referenser

- 1) PM av Anna Stina Bäckström Gustafsson 2007
- 2) Wiki-rötter